

"מאי (מסכתא) חנוכה - דתנו רבנן"

המאמר נכתב על ידי

הרב נתן רחלזון

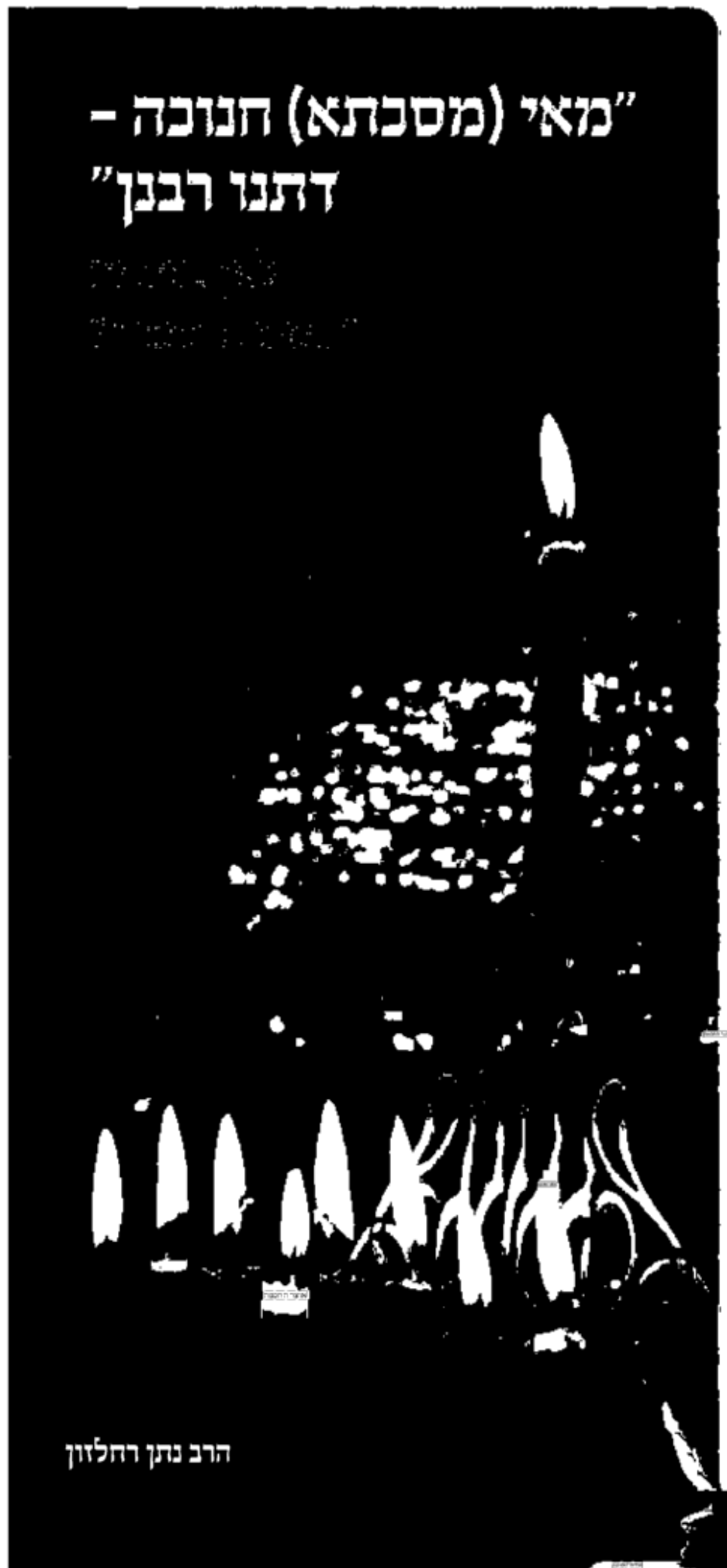
על פורים נתחברה מסכת מגילה; על פסח – פסחים; גם ראש השנה ויוהכ"פ הביאו לחיבור מסכתות – מדוע נפקד מקומו של חג חנוכה? • האם יתכן כי משום כבוד בית דוד השמיט רבי הקדוש את נצחון בית חשמונאי? • רבותינו האחרונים נדרשו לשאלה זו, ויישובים רבים ומעניינים נאמרו לה, בפשט, בסברא וגם ע"ד הסוד • "הדרן עלך מסכת חנוכה"

הנידונים הקשורים לחג החנוכה תופסים להם מקום נכבד בספרות התורנית, בהלכה באגדה בחסידות ובמחשבה, אם כיבול המופלא של ספרים היוצאים חדשים לבקרים בימינו אנו, אם בספרים הרבים שיצאו בדורות עברו. ככלל, הספרות התורנית הענפה משופעת בספרים אודות חג זה, כאשר אף בשו"ע מקומם לא נפקד, וט"ו סימנים נתיחדו להם.

ברם, אם נתבונן בדבר נמצא כי דיני החנוכה כלל לא הוזכרו במשנה, המקום היחיד בו הוזכר במקורות התלמוד נס החנוכה בארוכה הוא בסוגיא המפורסמת בגמ' שבת (כא, ב) "מאי חנוכה".

ואם כן, גם במשנה ישנם מספר איזכורים לחנוכה, אך אלו באו רק כבדרך אגב, כאשר חנוכה אינו עיקר הדין. [עיין ביכורים (פ"א, מ"ו) - "מן החג ועד חנוכה מביא וקורא"; ראש השנה (פ"א, מ"ג) "ועל כסלו מפני חנוכה"; תענית (פ"ב, מ"ו) - "אין גוזרין תענית על הציבור... בחנוכה"; מגילה (פ"ג, מ"ד) - "לכל מפסיקין... בחנוכה"; מועד קטן (פ"ג, מ"ט) - "בראשי חדשים, בחנוכה... מענות ומטפחות", ובבא קמא (פ"ו, מ"ו) "הניח חנוני נרו מבחצץ, החנוני חייב, רבי יהודה אומר בנר חנוכה פטור"].

והדבר אומר דרשני, הלא לחג הפסח הוקדשה מסכת, כנ"ל לר"ה יוהכ"פ פוסכות, ומסכתות שלמות לענייני יו"ט - כביצה חגיגה ומו"ק, ומדוע איפוא נפקד מקום חג חנוכה, ואם תאמר כי הללו מן התורה הם, הלא גם לקריאת המגילה אשר מדברי סופרים היא מצאנו מסכת שלמה שנשנית,

הרב נתן רחלזון

[illegible]

1. **Identify the problem.** The first step is to identify the problem. This involves understanding the symptoms and the context in which they are occurring.

2. **Generate hypotheses.** Once the problem is identified, the next step is to generate hypotheses. This involves brainstorming potential causes for the problem.

3. **Test the hypotheses.** The third step is to test the hypotheses. This involves gathering data and conducting experiments to determine which hypothesis is most likely correct.

4. **Implement the solution.** Once the correct hypothesis has been identified, the next step is to implement the solution. This involves putting the solution into practice and monitoring its effectiveness.

5. **Evaluate the results.** The final step is to evaluate the results. This involves assessing the outcomes of the solution and determining whether the problem has been resolved.

[illegible]

תמונה

שארע רבות בשנים לפני כן, לית לן בה, וכי מזה אכפת להם לאומות העולם אם יקבעו ישראל ימי הלל ושמחה זכר לימים עברו, ומה אכפת להם שילמדו זאת לדור אחרון. ועוד יש להעיר, דמה שונה כתיבת הלכות זאת מכתיבת הלכות הפורים אשר גם הוא בעקבות נס בא, ומהלכות חג הפסח וכל תוקף מפלת מצרים המוזכרת בהגדה. ולכן הסכים שם רק לטעם המוזכר בדברי החיד"א דסמך רבי על מגילת תענית ולכן לא טרח לכתוב דיני חנוכה שוב. ושמואל החיד"א עצמו הסכים דוקא לטעם זה ולכן השמיט לטעם הראשון. ואמנם יש להוסיף בכך, דהישוב הראשון בא לישב רק את השאלה מדוע לא הוזכר כל תוקף מעשה הנס שארע עם ישראל, שנצחו מעטים את הרבים, ועל כך נענה בעל "עדות ליהוסף" ואמר כי ענין זה לא נכתב, כדי שלא לעורר את שנאת האומות, המחפשים מקום לקטר ולחזיק לישראל, ותשובתו השניה ענינה לישב מדוע לא הוזכרו לכל הפחות דיני החנוכה, ועל כך אמר כי סמך סמך רבי על מגילת תענית שהיתה לפניו (והתשובה השניה שסמך על מגילת תענית, אין כוחה יפה בלא התשובה הראשונה, דהרי יש מצוה לפרסם הנס ברבים, ולהגדיל כבודו יתברך, ולכן מן הראוי על אף שמפורסם הדבר במגילת תענית לפרסמו יותר, ולפיכך הוצרך לתשובתו הראשונה).

הסיבה להשמטה - הפחד מהרומאים

בדרך הזאת, התולה את אי הזכרת חנוכה במשנה בסיבות היסטוריות, דרך גם הגאון רבי ראובן מרגליות, בספרו "יסוד המשנה ועריכתה", דהשמטת דיני החנוכה מהמשנה קשורה למצבו המדיני של עם ישראל באותה התקופה בה סידר רבינו הקדוש את המשנה. השלטון הרומאי ששלט בכיפה באותם ימים, הרבה בגזירות ותואנות שונות ומשונות על ישראל, הצר את צעדיהם בקיום התורה ולימודה, ולא הסתפק ב זאת אלא אף 'השגיח' על 'תורת ישראל' שלא יהא בה עידוד למרידה בו, וכפי שמוצאים אנו בגמרא בבא קמא (לח). "ת"ר וכבר שלחה מלכות רומי שני סרדיוטות אצל חכמי ישראל למדונו תורתכם", ובירושלמי (שם, פ"ד הל"ג) מפורש שהיה זה בזמן נשיאותו של רבן גמליאל. ויעניין בתוס' שם שפי' שעשו כן בכפי', שהכריחו את חכמי ישראל ללמד, או שעשו זאת ע"י שהתחזו לגרי צדק, היינו כמרגלי חרש לדעת אם יש בתורה עידוד למרידה במלכות, וכך מבואר להדיא בספרי (פרשת וזאת הברכה), על הפסוק "אף חובב עמים" - "וכבר שלחה המלכות שני סרדיוטות ואמרה להם, לכו ועשו עצמכם גרים וראו תורתן של

"ואני שמעתי דנזרקה מפי החבורה חקור דבר: אמאי רבנו הקדוש לא שנה במשנה דיני חנוכה, כי אם כלאחר ידו במגילה, בחנוכה בנשיאים וכיוצא, ובב"ק 'אם היה נר חנוכה פטור', והיה לו לשנות לפחות פרק אחד מדיני חנוכה?"

ביהוסף, שבעטיו נהרגו רבבות מישראל, העדיף רבי להעלים את דיני החנוכה ולהותירם בעל פה, דיתכן שבאותם ימים, ימים שאחר הפוגרום הנורא הלז, פחדו בישראל להרחיב את הדיבור על הדלקת הנרות, שכן הגויים פירשו את שמחת היהודים בחנוכה כמרד, ולכן לא ייחד רבנו הקדוש מסכת או פרקים במשנה לדיני חנוכה! והמענין שכדבריו אלה כן כותב הגאון רבי אליעזר יהודה וולדנברג זצ"ל (בשו"ת "ציץ אליעזר" ח"ט סי' כ"ו), מסביר דנפשי' אחר שהביא לדברי החיד"א - "ואולי היה אז גם פחד להרחיב הדיבור על הדלקת הנרות בגלל העובדה שהיה כתוצאה מזה, כמסופר בירושלמי פ"ה דסוכה ה"א, ואיכ"ר ד' אות כ"ג, יע"ש".

טענת שו"ת "בית הלחמי"

ואמנם בשו"ת בית הלחמי סי' ד, דחה הסבר זה בטוב טעם ודעת, דאמנם את עצם ההדלקה המסמלת ששון ושמחה יש להצניע, מחשש סכנה כפי שארע ביהודי אלכסנדריא, שמה יעורר מיהשו למלכות כי מורדים הם ושמחים במפלתו, כפי שארע שם, או בדרך אחרת, שהרי כידוע הרבה המצאות ממציאי שונאי ישראל בכל דור ודור, ברם בעצם כתיבת דיני החנוכה, בעצם סיפור המעשה

זה במגילת תענית, ושם הוזכרו כל דיניה וכל סיפור הנס, דבר דבור על אופנו.

סברת בעל "עדות ליהוסף"

בדומה לסברא זו, שרבינו הקדוש בסדרו את המשנה הסתמך על מגילת תענית ולכן לא הזכיר לימי החנוכה, כותב רבינו החיד"א, בספרו "דברים אחדים" דרוש ל"ב, בזה"ל: "ואני שמעתי דנזרקה מפי החבורה חקור דבר: אמאי רבנו הקדוש לא שנה במשנה דיני חנוכה, כי אם כלאחר ידו במגילה, בחנוכה בנשיאים וכיוצא, ובב"ק 'אם היה נר חנוכה פטור', והיה לו לשנות לפחות פרק אחד מדיני חנוכה?"

"ובו בפרק נענה הרב החסיד כמהר"ר יוסף בן סמון זלה"ה ואמר, דמגילת תענית נשנית קודם המשנה, וכדתנן במתניתין פרק ב' דתענית: 'כל הכתוב במגילת תענית דלא למספד וכו'', וכבר במגילת תענית קתני דיני חנוכה, והם הברייתות שהביאו בש"ס, ומשום הכי לא הוצרך רבנו הקדוש לשנות דיני חנוכה, עד כאן לשונו.

ואכן דברי החיד"א בשם רבי יוסף בן סמון, מובאים בשו"ת עדות ליהוסף (ח"ב סי' ט"ו) ושם הביא הוא סברא נוספת, שיש בה מן השערה היסטורית מעניינת, שרבי לא הזכיר זאת במשנה בעקבות מעשה נורא שארע ביהודי אלכסנדריא שבמצרים, המובא בתלמוד ירושלמי (סוכה פ"ה, הלכה א'):

"בימי טרוגייטס (טרכיניס בנ"א) הרשע, נולד לו בן בתשעה באב והיו מתעניין, מתה בתו בחנוכה והדליקו נרות, ושלחה אשתו ואמרה לו, 'עד שאת מכבש את הברבריים, בוא וכבוש את היהודים שמרדו בך' (- היינו דאשתו בבורותה הבינה שהיהודים התאבלו בתשעה באב כי הצטערו על שנולד לה בן, ושמחו בחנוכה על שמתה בתו), חשב מיתי לעשרה יומין ואתא לחמשה (- נעשה לו נס והגיעה במהירות על ידי רוח שאינה מצויה), אתא ואשכחון עסיקין באורייתא בפסוקא 'ישא עליך גוי מרחוק מקצה הארץ וגו', אמר לון, מה היתון עסיקין. א"ל הכין וכן. אמר לון, ההוא גברא הוא, דחשב מיתי לעשרה יומין ואתא לחמשה (- כשסיפרו לו מה לומדים ענה להם, עלי נאמר פסוק זה), והקיפן ליגיטות והרגן, אמר לנשיהן, נשמעות אתם לליגיטותי - ואין אני הורג אתכם, א"ל מה דעבדת בארעיא - עביד בעיליא (- מה שעשית באנשים שהרגת ועתה הם בארץ, עשה גם בנשים), ועירב דמן בדמן והלך הדם בים עד קיפורס. באותה השעה נגדעה קרן ישראל, ועוד אינה עתידה לחזור למקומה עד שיבוא בן דוד".

לאור מעשה נורא זה, מבאר העדות

ישראל מה טיבה, הלכו להם אצל רבן גמליאל לאושה, וקראו את המקרא, ושנו את המשנה מדרש הלכות ואגדות וכו'".

ומשום כך, משער הגר"ר מרגליות, דרבי חשש שהמשנה תבוקר על ידי הממשלה המרכזית ברומא, ועל כן השמיט ממנה כמה דברים חשובים כמו הגאולה העתידה על ידי משיח בן דוד, שלא הוזכרה אלא בדרך אגב במסכת ברכות ("כל ימי חייו – להביא לימות המשיח"), וכן כל עניני חג החנוכה, על הגיסיס שארעו בו ועל ההלכות שמקיימים בו, שידע שענינים אלה עלולים להיות למורת רוח לרומאים שיחשבוה לעידוד למרידה שהרי בחנוכה נלחמו ישראל כנגד המלכות שכבשתם, שלא כחג הפורים ששם נלחמו באישורה המלא של המלכות. על כן לא הוזכרה אלא כבדרך אגב, ולא ייחד לה מקום כמו לענייני הפורים, שנקבעה להם מסכת שלימה – מסכת מגילה. (ויעוין שם כיצד מכאור על פי סברתו זו גם לענין מסכת תפילין ומזוזה).

אין מזכירים במשנה דברים הידועים לכל

ישוב נוסף הנמצא בדברי רבותינו הוא, דרבינו הקדוש לא הזכיר במשנה "דינים ידועים", כך יישב זאת הגאון רבי חיים אברהם מיראנדה, בספרו "יד נאמן" (הוזכר שמדבר הוא בענין זה בשדי חמד מערכת חנוכה, אך שם לא הובאה תשובתו), אחר שהציע קושיתו בזה: "אך מאי דתמיהא לי בהך מילתא טובא הוא, כיון דתקנת נר חנוכה מקמי רבינו הקדוש, זמנה ודיני' וחוביה, כמגילה וידים ועירוב, אלא נזכר ענינה כלאחר יד, בההיא מתני' דגמל טעון פשתן בב"ק וכיוצא וצ"ע". וישב זאת עפ"י הרמב"ם בפירוש המשניות למנחות (פ"ד, מ"א), שכתב שהמשנה לא דיברה על דיני הציצית והתפילין והמזוזה והברכות שחייבים לברך עליהם וכל העניינים התלויים בדינים אלו – "וסיבת זה בעיני: לפי שהיו הדברים האלו מפורסמים בזמן חיבור המשנה, והיו עניינים ידועים ונהוגים ביד כל העם כלל ופרט, ואין ענין מהם נפלא משום אדם, ועל כן לא ראה לדבר בהן, כמו שלא הסדיר התפילה, רצה לומר נוסחה ואין יתנהג שליח ציבור, לפי שהיה מפורסם, ולא חיברו בזה סידור, אבל חיברו ספר גמרא וביאורו". וכך גם לענין חנוכה, שלא הוזכר במשנה, משום שהיה מפורסם וידוע לכל, ובסימונו כתב – "ואנן מה נענה אבתריה ודי בזה ותו לא מיד".

וכעין זאת מביא בשו"ת "בית נפתלי" סי' כ"ח בהג"ה, וכן הוא בשו"ת "יד יצחק" ח"ג סי' רצ"ד סק"ד, וכן כתב החתם סופר בחידושי למסכת גיטין (ע"ח). כשדן בלשון האמירה בעת נתינת הגט, וזה לשונו:

"ואל תתמה, שהרי בשום מקום במשנה לא

"ולבי אומר לי שלא יצאו הדברים בסגנונם הנ"ל מפה קדוש של אדוננו החת"ס זיע"א וכו' ולענ"ד לא אאמין שאמר זאת החת"ס – בזה הסגנון עכ"פ. ולא אכחד מאדוני הדר"ג שליט"א, כי ה' נדמה לי פעם שכל ההסבר הנ"ל לא ממקום קדוש יצא. אלא מהמחדשים רח"ל המהפכים ד"א חיים רח"ל"

נזכר שיניח אדם תפילין, ושבגד של ד' כנפות חייב בציצית, אלא תפילה של ראש אינו מעכב של יד ותכלת אינו מעכב לבן, ולא תנן 'חייב אדם להדליק נר חנוכה', אלא 'ג' שיצא וכו' רבי יהודה אומר בנר חנוכה פטור', ונר חנוכה גופא היכא הוזכר במשנה, אלא רגילים היו בכך".

יש בטן טעם להוסיף דהלא כל התירו וטעמו של רבי לכתוב את התורה שבע"פ היה מחמת "עת לעשות לה" שראה שנשכחת והולכת התורה, ולפיכך דברים שהיו ידועים לכל לא הוצרכו להיכתב ולפיכך נשאר בגדר תושבע"פ (וכעין זאת חזיתי בספר 'יוחי יוסף' על חנוכה).

ישוב על דרך הסוד

נעבר לתשובתו הנזכרת, מביא היד נאמן"ן ידיעה מעניינת, כי "בעובדו פה במחנינו זה סאלוניקי יע"א, הרב בעל ס' שושנים לדוד פי' על הש"ס גדול כבוד שמו, דוד פארדו נר"ו, חקרתי לפניו האי דנר חנוכה שלא נזכרה במתני' והשיב כי לו טעם בזה ע"ד הסוד. ואנוכי לא ידעתי וברוך הוידע".

ואיזה טעם ישנו בענין זה על פי הסוד? זאת כבר הביא בעל ה"אוהב ישראל" (פרשת וישב), שעמד אף הוא על התמיהה הנזכרת, וביאר שחנוכה הוא בבחינת 'הוד',

שהוא 'לבר מגופא', ולכן לא נשנו הדינים במשניות שוין 'גופי תורה', אלא רק בברייתות, שנשנו 'בחוץ'.

ובדרך הסוד דרך גם הלך "הישמח ישראל" מאלכסנדר זיע"א, משמ"י דאביו (שם, חנוכה), באומרו כי משנ"ה אותיות נשמ"ה, בחינת הפנימיות, וכלל ישראל באותו הזמן פגם גם בבחינה הפנימית של פנימיות נפשם במעשה התנוונותם, וכדמצינו בחז"ל דחשך הוא יון שאמרו לישראל "כתבו לכם על קרן השור שאין לכם חלק ונחלה באלוקי ישראל", ולכן לא הוזכר ענינם במשנה. ברם כיון שטבע הקדושה שישראל אע"פ שחטא ישראל הוא, ונשאר בו איזה רישום מהקדושה בקרבנו, לכן נזכר ענינם במשנה בדרך אגב, דרך רושם ורמז.

האור הגנוז

עוד מצאנו לברא בזה ע"פ הסוד, בספר "בני יששכר" (מאמרי חנוכה מאמר ב, אות י"ח), האריך בכך שר חנוכה ענינו האור הגנוז, שהיה צופה ומביט בו אדה"ר מסוף העולם, ונגנו לצדיקים לעת"ל, והביא עוד מרבי פנחס מקוריץ זיע"א, דבכל חנוכה מתעורר בעת הדלקת הנרות האור הלוה, והוא הוא אורו של משיח. ואחר כל זאת (שם, אות כא) כתב: "העידותי לך שלשה עדים נאמנים אשר הארת אור חנוכה הוא מבחינת אור הגנוז ה"ה הרב עיר וקדיש בעל הרוקח ז"ל אשר דבריו מקובלים מאליהו ז"ל, וכן מדברי הרב הגאון מהר"ל מפראג וכו' והרב הקדוש אשר ה' סמוך לדורותינו מפורסם ברוח קדשו הרב מהר"פ זצוק"ל מקארעץ. על כן היא מצוה שנרמזת בתורה בגניזה (שנגנו בה האור), וכן בספר הזהר הקדוש לא תמצא מדברים בענייני חנוכה (רק פעם אחת מוזכר נר חנוכה דרך העברה בעלמא, וכן בתיקוני הזהר), והוא מהטעם שכתבנו שהוא מן בחינת האור הגנוז". ע"ש דבריו המפליאים ומפלאים על פי סוד הענין.

ישוב "השפתי חיים"

הגר"ח פרידלמר זצ"ל, משגיח דישיבת פוניבז', מישב זאת בספרו "שפתי חיים" בדרך אחרת, דכידוע עיקר המלחמה בחנוכה היתה סביב המנורה, המסמלת את התורה שבע"פ וכפי שהאריך בזה הנציב בהעמק דבר בתרומה, ואשר על כן לא כתב זאת רבי במשנה, דבא הוא ללמדנו "שכל מעלת ניסי חנוכה ומצוותיה היא כמעלת התורה שבעל פה, שזכו וזוכים בה על ידי התעוררותם ועמלם של ישראל. כי אע"פ שהניסים, הגילויים וההשגות בתורה המיתנים לאדם משמים הם גדולים ובהירים יותר ממה שהאדם זוכה בעמלו, הרי שתפקידו של האדם הוא העמל והיגיעה בתורה ובמצוות. כי

"זה היה עונש החשמונאים שמלכו בבית שני, כי היו חסידי עליון, ואלמלא הם, נשתכחו התורה והמצוות מישראל, ואף על פי כן נעשו עונש גדול, כי ארבעת בני חשמונאי הזקן החסידים המולכים זה אחר זה עם כל גבורתם והצלחתם נפלו בידי אויביהם בחרב, והגיע העונש בסוף למה שאמרו רז"ל (בבא בתרא ג'): 'כל מאן דאמר מבית חשמונאי קאתינא - עבדא הוא', שנכרתו כולם בעוון הזה. ואף על פי שהיה בזרע שמעון עונש מן הצדקים, אבל כל זרע מתתיה חשמונאי הצדיק לא עברו אלא בעבור זה שמלכו ולא היו מזרע יהודה ומבית דוד, והסירו השבט והמחוקק לגמרי, והיה עונשם מדה כנגד מדה, שהמשיל הקדוש ברוך הוא עליהם את עבדיהם והם הכריתם". נורא! כי על אף כל צדקותם, שאלמלא מעשיהם נשתכחה תורה מישראל והלכו פעלו במסירות נפש עצומה, הרי שבלוקחם את המלוכה עברו על דברי יעקב ונענשו עונש כה חמור, וכחלק מעונש זה גם לא נזכרו בתורה הקדושה, דכשם שלא נותר להם זרע כך לא נותר להם כביכול זכר במשנה (ואמנם עצם מעמדם של בני חשמונאי כמלכים הוא דבר שדשו בו רז"ל ויש בכוחו לפרסם מאמר בפני עצמו).

מז"מ בין הגאונים שליט"א

ומציאה מצאתי, דין ודברים מרתק בענין זה, בין הרבנים הגאונים, הגרמ"ם שוליונגר וגאב"ד ערלוי שליט"א בענין זה אשר הובא בספר משמר הלוי עמ"ס חגיגה (ס"ו מו - מט) ותחילתו בשאלה ששיטח הגרמ"ם קמי' הגאב"ד שליט"א, "ובעני לא זכיתי להבין, אם באמת מפני חטאם של החשמונאים בתפיסת המלוכה שלא כדין מזרעו של דוד ראוי שלא להזכיר את נס חנוכה במשנה - אם כן מה זה נוגע שרבינו הק' מסדר המשניות הי' מזרע דוד המלך? וכי יש כאן ענין של נגיעה אישית פרטית ח"ו, שבגלל שפגעו במשפחת רבינו הקדוש לכן הענישם. ואם הדבר מצד עצמו מחייב שלא להזכירם, אם כן יהי' מסדר המשנה מי שיהי' ומאיזה משפחה שיהי', ג"כ לא הי' מזכירם, ומה זה נוגע שרבינו הקדוש

האדמו"ר מערלוי שליט"א

לעשות כן אחרי שהתפרסם. ולכאורה צריך להבין מדוע היה ענין כלל לבטל החנוכה, עד שהיו צריכים סיבה לא לבטלו. זאת ועוד כבר תמה היעב"ץ בהגהותיו, איך יתכן שקבעו תענית ציבור בלי ידיעת גדולי ישראל כר"א ורבי יהושע, עד שיצטרכו הללו לעשות מעשה כנגד? וע"פ השערת החת"ס והחידושי הרי"ם זיע"א, יצא שם לומר דכיון שהגשיאים לא היתה דעתם נוחה, דלא הסכימו כלל לקבוע ל"ח למצוה בקביעות, והיו הם מקילים בחג זה, לפיכך הסכימו הם לגזור בו תענית, עד שרבו עליהם תלמידי ריב"ז ר"א ור"י וקבעו אותה לחק עולם. עכ"ד עיי"ש. ואגב, לפי זה אפשר לבאר מהו "ולשנה אחרת קבעום ועשאוים ימים טובים" דנתקשו רבים מדוע לא קבעו זאת לימים טובים עוד באותה השנה, ואפשר דמחמת דדעת בית דוד לא היתה נוחה מכן המתנית).

"חוט המשולש החדש"

ואכן ב"חוט המשולש החדש" הובאו הדברים בנוסח שונה, ולפיו אמנם לא היתה כאן השמטה מכוונת: "ומרגלא בפומי' כי נס חנוכה לא זכר כלל במשנה. ואמר טעמו כי רבינו הקדוש מסדר המשנה הי' מזרע דוד המע"ה ונס חנוכה נעשה ע"י בית חשמונאים שתפסו המלוכה ולא היו מזרע דוד וזה הרע לרבינו הקדוש ובכתבו המשנה עפ"י רוח הקודש נשמט הנס מחיבורו". (וכך הובא גם בספר "טעמי המנהגים", תתמ"ז עמ' שס"ה) היינו דלא היה זה בכוונת מכוון אלא מרווח הקודש עשה כן.

חנוכה לא הוזכרה במשנה - עונשם של החשמונאים

ביאור מעט שונה מבאר תלמיד החת"ס בשו"ת מהרי"ץ (או"ח סי' ע"ח) אחר שהביא דברי השואל שראה את ההשערה הנזכרת בחוט המשולש, דלכאורה בדברים אלו שעשה כן רבינו הקדוש לכבוד אבותיו יש בזה ח"ו חילול השם, ודוחה דבריו ומבאר, דודאי לא עלתה על דעתו של החת"ס לומר שמשום כבוד אבותיו עשה כן, אלא לשם שמים היתה כוונתו, שהרי החשמונאים נטלו את המלוכה שלא כדין, היה זה מענשם שהגיעם לא להיות מוזכרים במשנה במפורש. הרי דאין זה מכח רוח הקודש שכביכול היא שפעלה כן על ידי מסובב הסיבות, אלא שכך בחר רבילנהוג אלא שעשה כן לא בשל כבוד אבותיו אלא לשם שמים, שזה היה עונשם של החשמונאים.

ואכן כבר ידועים הדברים הנוראים אודות עונשם של החשמונאים, המובאים ברמב"ן עה"ת עה"פ "לא יסור שבט מיהודה" (בראשית מט, י) והוזכרו גם באבודרהם, ונביאים כלשונם:

עיקר מעלתו וחשיבותו בעני השי"ת היא כפי גודל רוב המאמצים שמשקיע בלימוד התורה ובעבודת השי"ת. דכידוע עיקר העמל והיגיעה הם בתורה שבע"פ ולא בתורה שבכתב, ולכן לא נתן להיכתב אלא להילמד בעמל ויגיעה.

סברת החת"ס והחידושי הרי"ם

ועתה נגיע למה שפירסם את השאלה הנזכרת בין כל יודעי דת ודין, והוא הפולמוס הגדול שנתעורר בעקבות תשובה המובאת בספר "חוט משולש" על ידי נכדו של החת"ס סופר, הגאון רבי שמעון סופר, דמרגלא בפומיה דהחת"ס זיע"א, שרבינו הקדוש השמיט את ענין חנוכה ולא הזכירו במשנה משום שהיה לו הקפדה על בית חשמונאי שפגעו בכבוד אבותיו, דרבי מבית דוד קאתי, וכתוב בהו "לא יסור שבט מיהודה", והם העמידו מלך מן הכהנים. ע"כ.

רבים הסתפקו עד כדי פקפוק במהימנותה של שמועה זו, ובפרט באופן בו הובאה, שממנו ניתן להבין כאילו השמיט רבינו הקדוש בכוונת מכוון את ענין החנוכה משום כבוד בית אבותיו.

אם כי חברים נוספים יש לה להשערה זו, יעויין בספר "הגיגי ירוחם" מה שכתב שפעל זאת רבי יהודה הנשיא לחזק את הנשיאות, וראה לדבר הביא ממה שמצינו בגמ' הוריות יג: שקנס רבן גמליאל את ר"מ שלא תאמר שמועה מפיו "איסוק ליה לר"מ אחרים ולר" נתן יש אומרים", ואמרינן בגמ' שם - "וכד הוה מתניה ליה רבי לר' שמעון בריה אחרים אומרים, א"ל מאן הם הללו שמימיהם אנו שותים ושמותם אין אנו מזכירים. א"ל, בני אדם שבקשו לעקר כבודך וכבוד בית אביך" ואיתא שם עוד - "אמר רבא אפילו רבי דענוותנא הוא תנא אמרו משום ר' מאיר, אמר ר' מאיר לא אמר".

וכמו כן מצאתי דיש שהביאו שמועה זו משמי' דהחידושי הרי"ם, דבשביל שהי' לבם של בית הנשיא מרה על החשמונאים, שנטלו מהם המלוכה, והוא נגד התורה דלא יסור שבט מיהודה, לכן לא הזכיר רבינו הקדוש דיני החנוכה במשנה. [יעויין בספר יבין דעת - חסדי אבות סי' י"ז, שהארץ לבאר עפ"י למה דמצינו בגמ' ר"ה יח: דנחלקו חו"ל אם בטלה מגילת תענית או דאכתי כל המועדים הנזכרים בה אסורים מלהתענות בהם, ומביאה הגמ' "מעשה וגזרו תענית בחנוכה בלוד וירד ר"א ורחץ ורבי יהושע וסיפר ואמרו להם צאו והתענו על מה שהתעניתם" הרי דחנוכה אסור בתענית. ודוחה הגמ' שאני חנוכה דמפירסם ניסא ופירש"י, "כבר הוא גלוי לכל ישראל ע"י שנהגו בו המצוות והחזיקו בו כשל תורה ולא נכון לבטלו", היינו דרצו לבטלו ברם לא נכון

האו מזרע דוד? ולענ"ד, זה חמור מאוד לומר דבר כזה, "ולא ימצא כזה בחבורת חז"ל" כלשונו הקוה"ט של אדוננו החת"ס זיע"א בשו"ת חאו"ח סי' ר"ח. הא חזא. ובכלל, מניין זל"ז, ומה קשר יש בין חטאם בתפיסת המלוכה ובין לא להזכיר את הנס. והלא כבר ייתא הוזכר, וחז"ל הקדושים קבעו את ימי החנוכה לימי הלל והודאה והדלקת הנרות, והרמב"ן כתב שקבלו עונשם על עני המלוכה (וכמדומה שהר"ן בדרשותיו פליג ע' הרמב"ן הזה, ואין לי הספר) עד שכל האומה מבית חשמונאי וכו' ומה זה תוספת עונש שלא להזכיר את עני הנס שעשה הקב"ה? ועוד את"ל אפילו שהיה טעם שלא להזכיר את עני הנס במשנה, אבל הלא גם ההלכות המעשיות של חנוכה לא הוזכרו במשנה.

ע"ש אריכות לשון, ולא נתקרה דעת של הגר"מ, עד שכתב – "ולבי אומר לי שלא יצאו הדברים בסגנונם הנ"ל מפה קדוש של אדוננו החת"ס זיע"א וכו' ולענ"ד לא אאמין שאמר זאת החת"ס – בזה הסגנון עכ"פ. וכו' ולא אכחד מאדוני הדר"ג שליט"א, כי ה' נדמה לי פעם שכל ההסבר הנ"ל לא ממקום קדוש יצא, אלא מהמחדשים רח"ל המהפכיים ד"א חיים רח"ל וכו' וכו', והי' לי הפתעה גדולה היום לראות את המובא הנ"ל בספרא דבי ר' מר ניהו רבה שליט"א, שממקום קדוש יהל מבאר מים חיים דמשה ספרא רבא דישורא זיע"א, אך לענ"ד זה תמוה כנ"ל, ולא אנו למצוא מרגוע לנפשי עד עת בוא דברו הטוב של כבוד הדר"ג שליט"א לבאר לי בטוב ובענותנותי מה טעיתי בזה" והנאון גאב"ד ערלוי שליט"א השיב במכתב:

"הני משיב מפני הכבוד על מכתבו היקום הנה האמת אגיד שגם אנו לא הבנו על בורי דברי שו"ת מהרי"א ז"ל בשם רבו מרן החת"ס בכ"ז לא הרהרנו ח"ו על נאמנות עדות התלמיד ההגון, אחד מן הגדולים וצדיקים בדור שאחריו. אמנם, יתכן שיש קצת אדיקות – יודעים אנו שדעתנו קצרה לעמוד על דעת קדושים, על כן לא הכנסתי עצמי על ג' הדברים, למרות שגם אנו הרגשנו שזה דב שקשה להבין – ואין אנו נוהגים להרהר אחר דברי גדולי הדורות הקודמים, וכש"כ שלא לסתור אותם אם הם דברים שתלוי בשיקול הדעת, כי דעתם הי' יותר רחבה ורח הקודש הופיע בבית מדרשם, ומי אנו שמחמת מיעוט הנבטנו נאמר שכל ההסבר יצא מהמחדשים רח"ל, כיון שמכר בספרו של גדול וצדיק ששימש את ק"ז מרן החת"ס זצ"ל."

ואחר דבריהם המאלפים זה בכה וזה בכה, נחזור לנידון האמור, בסברת החת"ס המובאת בחוט המשולש, דעוד יש להסתפק מכך שהחת"ס בחי' מביא טעם אחר ולא הזכיר כלל זה הטעם. ואמנם על זה יש

"הדרן עלך מסכת חנוכה"

בספר "בית אהרן" (ד" מה, טו"ד) מובא מעשה שהיה אצל מהרא"ש מסטאלין זיע"א, שציוה על חסידיו ביום אחרון של חנוכה 'זאת חנוכה, לשורר פעם אחרי פעם – "הדרן עלך מסכת חנוכה", לאמור כי השפעת הימים הללו ישארו ויחזרו על כל איש ישראל, כי אף שמסכת חנוכה אינה תחת ידינו, הרי שהשפעתה ואורה חי וקיים.

הוא שכתב על חסידיו שישארו ויחזרו על כל איש ישראל, כי אף שמסכת חנוכה אינה תחת ידינו, הרי שהשפעתה ואורה חי וקיים. מן המלכות ואפשר שחשב שאין זה כבוד שמים כשנעשה בדרך איסור. וכבר ראיתי שהקדימי בחילוק זה בין שתי התשובות של החת"ס ספור הגרש"צ שפירא זצ"ל בעל "המאור שבתורה" (הו"ד) בספרו של בנו הגרא"ל שפירא "חזון למועד" על חנוכה) ודייק זאת מלשון החוט משולש שכתב שלא הזכיר "נס חנוכה" והחת"ס דן בדיני חנוכה ודפח"ח.

שלא הזכירו. דדיני החג שלא הוזכרו טעמו כפי שהביא החת"ס עצמו בחידושי מפי שהיו ידועים לכל – וצריך לומר לכאורה שהיו ידועים על כל פרטיהם, ושמה הכוונה מחמת שכבר נכתבו במגילת תענית כנוזכר. ברם מה שהובא בחוט המשולש וחי' מהרי"א ז"ל, זה בא לבאר מדוע לא הוזכר הנס עצמו, שיש בו פירסומא ניסא וריבוי כבוד שמים, ועל כך נענה החת"ס וביאר דכיון שהיה בזה הפך "לא יסור שבט מיהודה" השמיט זאת

פשר החזיון הנפלא

לבד מהשאלה הנזכרת בתוככי המאמר, על מה ולמה לא נזכרו נס החנוכה ודיניו במשנה, הרי שישנה שאלה נוספת לא פחות מרתקת, והיא על ולמה לא נזכרו מעשי החשמונאים בתלמוד בבלי או ירושלמי, ובמדרשים. וכבר דשו רבים בנושא זה, ותשובה נפלאה עונה על כך **הגאון רבי טוביה יהודה טביומי זצ"ל**, אבד"ק סוכטשין ומי שהיה מחברי מועצת גדולי התורה בדור שלפני החורבן, בספרו המיוחד **"טל לישראל"** במאמר הי"ג, מאמר "שומר ישראל" ולחילת הדברים נביאם ככתבם וכלשונם:

ההפסד

בקרבו - מלבד החוקים, הדינים וההלכות, שנאמרו ונשנו למשה מפי הגבורה - גם הדעות וההשקפות הישראליות, המחשבות, הרעיונים וההגיונים, ילדי הרוח הישראלי. כל מה שהגתה והרתה הנשמה הלאומית הישראלית מקומה בהתלמוד. האגדות והסיפורים, המשלים והפתגמים, קורות ימי חכמי ישראל וסופריו שבאו בתלמוד, ערוכים כולם ברוח האומה, סגולותיה והלך מחשבתה. בכך אך אישי האומה, שחיו ופעלו ברוח האומה, יצרו ועבדו לטובת התפשטות אידיאלי האומה, הם מקומם בהתלמוד; אך הגיבורים שהתגברו על יצרם והצטיינו על שדה מלחמת הרוח, הם נזכרו בו; אך המעשים שריח המוסר הישראלי נודף מהם, הם נקבעו בו, ברם מלחמות החשמונאים, בכל גדול נחיצותן בשעתן, אך ערך "צורך שעה" להן ולא ערך דורות, ערך דבר שנוח לו שלא נברא יותר משנברא, בהיות עצם דבר המלחמה מהדברים שנפשה של האומה הישראלית קצה בהם, מהדברים שפיגול הם לרוח ישראל. המלחמות הנחוצות בשעתן, הן בבחינת סמי מרפא, המזיקים לבריאות ומטיבים לחולה, שבשעה הראשונה שהחולה קם מחליו מתבערים הם מן הבית.

הגיבורים החשמונאים, בכל הגדולות והנפלאות שעשו לעמם, הרימו ערך לאומם אך בעיני העמים האחרים ולא בעיני עם ישראל עצמו, הם הוסיפו לחיות חן לאומתם בתור אומה ולא בתור ממלכת כהנים. לא ניצחון על שדה הקרב הוא שאיפת עם הנביאים, כי אם ניצחון על שדה הדעת, ניצחון על שדה המוסר, ניצחון האמת על השקר, הצדק על הכח, והספר על הסייף.

ויש לך לדעת קורא יקר, כי מלחמות החשמונאים, בכל נחיצותן ותועלתן בשעתן, הביאו תוצאות רעות ומרות בדורות שאחריהן; ההשתמשות בכלי זין וההתרגלות בקרב בימי המלחמות, שארכו כשלושים שנה, השרישה בקרב הדור הצעיר נטיות רעות, נטיה להתגרות וקחת נקם באויביהם, והיא שגרמה למלחמות תדירות עם העמים שכני ארץ יהודה בימי ממשלת בני יוחנן הורקנוס; מלחמות שלדברת חוקרי דברי הימים, היו בעקרות מלחמה לשם מלחמה; מלחמות שהחלישו את המצב המדיני היהודי; מלחמות שהביאו את "פומפיוס" לשערי ירושלים ושמו עם ישראל למרמס לרגלי רומא; מלחמות שאת תוצאותיהן ירגיש ישראל עד היום הזה".

"לא בחיל ולא בכח כי אם ברוחי" (זכריה ד, ו) - האימרה הנבואית הזאת, היתה חקוקה וחרוטה על לבות בני האומה הישראלית שבכל התקופות והזמנים, ונתנה חותמה על הספרות, המעשים והחיים הלאומיים והפרטיים. האימרה הזאת כה ספוגה בדם התמצית הישראלי, מושרשת בעומק הנשמה הישראלית.

בעת שכל העמים - הקדמונים וגם הנאורים המודרניים - רוחשים רגשי כבוד והערכה להגביר בעל הזרוע, המפיל שונאיו לפניו, חש עם ישראל עוד לפני שלושת אלפים שנה גועל נפש לבעלי אגרופין וגברי אלמי... בעת שקשת גיבורים וחרב גאווה נחשבות אצל כל העמים לתפארת גבר, נחשבות הן בעמנו לקלון וגנות האנושיות, כדברי חכמינו ז"ל (שבת ס"ב ע"ב) "לא יצא האיש לא בסייף ולא בקשת ולא בתריס ולא באלה ולא ברומח... וחכמים אומרים אינו אלא לגנאי, שנאמר (ישעיה ב, ד) וכתתו חרבותם לאתים..."

זוהי סיבת החזיון הנפלא, שבהתלמוד, היכל ספרות ישראל, לא באו בו דברי ימי המלחמות הישראליות-הלאומיות, כמלחמות החשמונאים ודומיהן, ולא הוזכרו בו שמות הגיבורים שהשליכו נפשם מנגד בעד חופש עמם וארצם. לא אך שמות הגיבורים, כיוחנן בן לוי מגוש חלב, שמעון בן גיורא ואלעזר בן שמעון וחבריהם, שקנו להם שם בגבורתם במלחמת טיטוס - כי אם גם שמות האחים החשמונאים, גיבורי ואהובי העם, הנישאים ברטט חובה על שפתי העם; שמות הגיבורים שלחמו כאריות בעד שמירת התורה וטהרת המקדש, גם מהם אין זכר בכל הספרות התלמודית. והאם אפשר להעלות על הדעת חלילה כי בא זה במקרה או בכוונה רעה ח"ו, חלילה וחס! הן נדע גדול נפש חז"ל ומידתם היקרה, מדת החזקת טובה לכל איש ואיש שעשה דבר גדול או קטן לטובת התורה והעם, והלא משניות שלמות באו ביחוד להזכיר לשבח שמות האנשים שעסקו בצרכי המקדש באמונה, ושמות הגיבורים החשמונאים, שבדמי נפשם שחררו המקדש וטהרו אותו מטומאת היוונים והמתיוונים, שמות אלה העלימו חז"ל מאתנו, בלי שום טעם כלל? אתמהא.

פשר הוידה הסתומה הזאת כך הוא:

התלמוד הוא האומן והמחנך הישראלי, המלמדו, מחנכו ומדריכו למוסר, מידות ומעשים טובים. התלמוד אוצר

ההפסד
ההפסד
ההפסד

